

Bioetika na istoku Europe: panorama pogleda, pojava i pojmova

Muzur, Amir; Rinčić, Iva; Buterin, Toni

Source / Izvornik: **Jahr : Europski časopis za bioetiku, 2019, 10, 311 - 324**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.21860/j.10.2.2>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:184:962065>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Medicine - FMRI Repository](#)

Amir Muzur^{*,**}, Iva Rinčić^{*,**}, Toni Buterin^{*}

Bioetika na istoku Europe: panorama pogleda, pojava i pojmova

SAŽETAK

Bioetika je do 1990-ih bila nepoznanicom u zemljama istočne Europe. Otvaranjem nakon pada komunističkih režima, međutim, spomenute zemlje rapidno poprimaju zapadnjačke trendove i modele bioetike, vodeći se zasada georgetownskog Instituta za etiku Kennedyjevih – ni ne sluteći blizinu izvornosti bio-etike starog kontinenta. U radu se analizira bioetički status zemalja istočne Europe tražeći u njemu konture zanemarene europske intelektualne baštine. Sustavnim pregledom literature i terenskim istraživanjima postavljeni su temeljni povijesne dinamike razvoja i premošćivanja biomedicinske etike zapadnog svijeta u bioetiku zemalja istočne Europe na razmeđu potterovske i Jahrove bioetike, bez poznavanja djela Fritza Jahra, no vodeći se njegovim temeljnim idejama.

Ključne riječi: bioetika; istočna Europa; Fritz Jahr; Van Rensselaer Potter; povijest bioetike

UVOD

Kad se danas govori ili piše o „istočnoj Europi“, zapravo se uglavnom misli na Europu s razmjerno svježim iskustvom komunističke diktature. U takvoj Europi, jasno je da zapadne mode i trendovi – opravdani ili ne – sve donedavno nisu mogli brzo i lako prodirati u akademske krugove, kako zbog ciljane izolacije koja je limitirala pristup informacijama, tako i zbog iskrene ili patvorene sumnjičavosti prema vrijednosti ideja koje zapad proizvodi. Jednom kada su zapadni trendovi, međutim, stigli, etablirali su se razmjerno brzo, čvrsto i isključivo, do te mjere da su prevladali nad

* Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet, Rijeka, Hrvatska.

** Sveučilište u Rijeci, Fakultet zdravstvenih studija, Rijeka, Hrvatska.

Adresa za korespondenciju: Toni Buterin, Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini, Sveučilište u Rijeci, Medicinski fakultet, B. Branchetta 20, Rijeka, Hrvatska. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0725-1008>. E-pošta: toni.buterin@medri.uniri.hr.

lokalnom izvornošću i zatomili štošta vrijednoga među vernakularnim.¹ Različite su zemlje na tom europskom istoku imale različita tempa revolucija, primajući u zagrljaj kapitalizam i zapadnu demokraciju kao prirodno stanje znano i iz vlastite povijesti – u Poljskoj i Češkoj, recimo – ili uz nešto skepse prema njima, ali i silovita poguravanja sa zapada – u Slovačkoj i Ukrajini, pa sve do „dirigiranog kapitalizma“ i ograničenog otvaranja prema zapadu, kao u slučaju Bjelorusije ili Rusije. U ovome ćemo se kratkom pregledu dotaknuti ovih posebnosti proučavajući razvitak bioetike kao „lakmus-papir“ širih društvenih zbivanja, ali i istaknuti pažnje vrijedne inicijative koje se opiru jednostavnoj (bioetičkoj) vesternizaciji. Proučavanja situacije u istočnoj Europi – inače tipično zanemarenoj – latili smo se nakon bavljenja razvitkom bioetike u njenim postojbinama (Njemačka,² SAD³), na Sredozemlju i Balkanu, gdje se, zahvaljujući pojavi integrativne bioetike i mediteranske bioetike, avangarda discipline osobito dinamizirala.⁴ Uostalom, vrijeme je da se povijest bioetike počne pisati uz malo širi zahvat u kojemu će biti mjesta i za ideje koje nisu samo britanske, nizozemske i satelitske u odnosu na ideološku principalističku propagandu koju lansira moćni georgetownski Kennedy Institute of Ethics.⁵

Slovačka

U Slovačkoj postoji značajna i obećavajuća diversifikacija bioetičke teorije i prakse. **Jozef Glasa** (r. 1960.) radi na Slovačkom zdravstvenom sveučilištu (*Slovenská zdravotnícka univerzita*) u Bratislavi. Nakon specijalizacija u internoj medicini/hepatologiji i kliničkoj farmakologiji doktorirao je 2007. u Brnu na temu etičkih povjerenstava i istraživanja u biomedicini. Iz medicinske etike usavršavat će se 1999. – 2002. u Swansea u Walesu, St. Louisu, Centru Hastings u New Yorku i Institutu Kennedyjevih u Georjetownu. Aktivan u udruzi katoličkih liječnika i dopisni član Papinske akademije za život, jedan od osnivača Bioetičke udruge srednje

1 O (nerijetko nekritičnom) povjerenju u zapadne standarde edukacije vidi, recimo, u: Anatoli Mikhailov i Olga Breskaya (2014.) ur., *Reforming Social Sciences, Humanities and Higher Education in Eastern Europe and CIS After 1991*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. O tipičnom uvoznom artiklu bioetike – obaviještenom pristanku – i njegovom olakom pomodarskom presađivanju u istočnu Europu, vidi: Sorin Hostiuc i Octavian Buda (2018.), ur., *The Age of Informed Consent: A European History*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

2 Cf. Iva Rinčić i Amir Muzur (2012.) *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike*, Zagreb: Pergamena.

3 Cf. Amir Muzur i Iva Rinčić (2015.) *Van Rensselaer Potter i njegovo mjesto u povijesti bioetike*, Zagreb: Pergamena/ZCI za integrativnu bioetiku.

4 Cf. Amir Muzur i Iva Rinčić (2018.) *Bioetička Europa našeg doba; struje, kormilari, sidrišta*, Zagreb: Pergamena/ZCI za integrativnu bioetiku.

5 Zapravo, naša je odgovornost da učinimo tako: zapadne povijesti bioetike, osim klasične konfuzije između medicinske etike i bioetike, sustavno ignoriraju istok Europe. Među brojnim ilustrirajućim primjerima usporedi seriju samozadovoljnih i, dakako, selektivno ciljanih priloga u: Richard Huxtable i Ruud ter Meulen (2015.) ur., *The Voices and Rooms of European Bioethics*, London/New York: Routledge.

i istočne Europe (*Central and East European Association of Bioethics*, osnovana 1999. u Pečuhu:⁶ utemeljena uz pomoć Soroseve zaklade, danas je prilično neaktivna), a potom i članom mnogih europskih i slovačkih bioetičkih povjerenstava (npr., *Steering Committee on Bioethics*, CDBI Vijeća Europe itd.). Za „bioetiku“ se zainteresirao ranih 1990-ih, tražeći moralni aspekt unutar medicine: u skladu sa svojim američkim obrazovanjem, „bioetiku“ svodi na usko pitanje etičkih povjerenstava.⁷ Jozefa Glasa bismo mogli definirati kao prvenstveno etičara biomedicinskog istraživanja⁸ (s obzirom na interes za kliničku farmakologiju, njegov put podsjeća na onaj Zorana Todorovića u Beogradu), s naglaskom na liječničku praksu⁹ i katoličku orijentaciju (koja uključuje sumnjičavost prema bioetici i čitavim sveučilištima koja su na istoku slovačke „preuzeli” marksisti,¹⁰ kao i suradnju s talijanskim bioetičarima). Unatoč stanovitoj umreženosti na zapadu, Glasa ne djeluje kao dio (slovačkog) akademskog establišmenta: osjećajući, kako sam priznaje, „stakleni strop“ kada se radi o publiciranju u zapadnim znanstvenim časopisima, pokrenuo je 1994. vlastiti – „Časopis Instituta za medicinsku etiku i bioetiku” (*Časopis Ústavu medicínskej etiky a bioetiky*),¹¹ s Medicinskim fakultetom bratislavskog Sveučilišta *Comenius* i Poslijediplomskim medicinskim institutom kao formalnim utemeljiteljima. Časopis je, očekivano, okrenut isključivo biomedicinskim pitanjima, a Glasa ga uređuje i izdaje praktički bez institucijske potpore, projekata ili pomlatka.

Pri Sveučilištu Svetih Ćirila i Metoda u Trnavi djeluje **Peter Sýkora** (r. 1956.), mikrobiolog (Prag) i filozof koji se usavršavao u Glasgowu, Amherstu, Londonu i Atlanti, a nakon što je bio prodekanom na Comeniusovu sveučilištu u Bratislavi, sada je prorektorom u Trnavi. Zabrinut za bioetičku edukaciju studenata medicine, Sýkora je uspješan u privlačenju nacionalnih znanstvenih projekata i novaka te

6 Među osnivačima je bila i zagrebačka medicinska etičarka i profesorica povijesti medicine Biserka Belicza (1942. – 2005.).

7 Cf. Norbert Steinkamp, Bert Gordijn, Ana Borovečki, Eugenijus Gefenas, Jozef Glasa, Marc Guerrier, Tom Meulenbergs, Joanna Różyńska i Anne Slowther (2007.) „Regulation of healthcare ethics committees in Europe”, *Medicine, Health Care and Philosophy* 10, 461–475; Jozef Glasa, Jozef R. Klepanec, Alojz Rakús, Miroslav Míkolášik, Ján Ďačok, Mária Mojžešová, Ján Porubský i Ladislav Šoltés (1998.) „Development of bioethics in Slovakia in the period of transition”, u: *Health Care Under Stress: Moral Integrity in Time of Scarcity*, ur. Jozef Glasa i Jozef R. Klepanec, Bratislava: Institute of Medical Ethics and Bioethics/Charis, 131–139.

8 Cf. Jozef Glasa (2002.) ur., *Ethics of Human genetics: Challenges of the (Post) Genomic Era*, Bratislava: Institute of Medical Ethics and Bioethics/Charis.

9 Odatle i prevođenje odnosno uređivanje izdanja poput priručnika za članove etičkih povjerenstava (2012.), vodiča za proces odlučivanja u situacijama na kraju života (2016.), zbornika na temu provedbe Konvencije iz Ovida u srednjoj i istočnoj Europi (2009.) itd., sve pod patronatom Vijeća Europe i u formi suplemenata vlastitog časopisa.

10 Jozef Glasa, usmeno priopćenje, Bratislava, lipnja 2019.

11 Godinu dana ranije, 1993., osnovao je Institut za medicinsku etiku i bioetiku.

zainteresiran isključivo za biomedicinsku etiku (etički aspekti ljudskog embrija,¹² manipulacija genomom i matičnim stanicama, ljudsko „poboljšanje” itd.) kojoj pristupa s analitičko-filozofskih pozicija (dakle, poput riječkog E. Baccarinija, zagrebačkog T. Bracanovića, beogradskog V. Rakića i sl.), priznajući kao najveće autoritete Singera, Savulescu, Caplana (s kojime je objavio dva članka: objavljivanje u zapadnim časopisima još je jedna razlika u odnosu na Glasu) i druge anglo-američke „bioetičare”. Posebnu pažnju posvećuje altruizmu,¹³ Aristotelu i Darwinu, a za povijest bioetike nije zainteresiran.¹⁴

Svakako najproduktivniji bioetičar u Slovačkoj je filozof **Vasil Gluchman** (r. 1959.), pročelnik slovačke jedinice UNESCO-ve katedre za bioetiku pri Institutu za etiku i bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Prešovu. Premda je poznat po bavljenju profesionalnom etikom¹⁵ i etikom društvenih posljedica, Gluchman se, ipak, često okreće i temama šire (bio)etičke refleksije, pišući o teoriji ljudskog bića Marthe Nussbaum,¹⁶ „praktičnoj filozofiji” Martina Kukučina,¹⁷ marksističko-lenjinističkom humanizmu u slovačkoj filozofiji,¹⁸ teorijskim osnovama etičke edukacije u Slovačkoj,¹⁹ moralnosti u renesansi²⁰ i dr. Vasil Gluchman je i suorganizator nekoliko novijih, regionalno relevantnih konferencija (o globalnoj bioetici, u Prešovu listopada 2019., ili o eutanaziji, u Pragu studenoga 2019. itd.). Širenje pojma bioetike javlja se kao ambicija i u manje sustavnim pokušajima (npr. Eva Smolková, koja ne zna za Jahra, ali zagovara razdvajanje medicinske etike od bioetike²¹).

12 Cf. Peter Sýkora (2010.) *Etičke aspekty raných ľudských embryí v biomedicíne*, Trnava: Centrum pre bioetiku – Katedra filozofie – Filozofická fakulta – Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

13 Cf. Peter Sýkora (2011.) ur., *Altruizmus, reciprocity a solidarita*, Trnava: Centrum pre bioetiku – Katedra filozofie – Filozofická fakulta – Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

14 Peter Sýkora, usmeno priopćenje, Trnava, lipnja 2019.

15 Vasil Gluchman (2012.) ur., *Profesijná etika: minulosť a prítomnosť*, Prešov: FFPU; Vasil Gluchman et al. (2012.) *Profesijná etika: analýza stavu profesijnej etiky na Slovensku*, Prešov: FFPU; Vasil Gluchman (2013.) ur., *Etika v profesiách*, Prešov: FFPU; Vasil Gluchman, Ján Kalajtzidis i Katarina Komenská (2013.) ur., *Profesijná etika v krajinách V4*, Prešov: FFPU.

16 Vasil Gluchman (2017.) „Kritická reflexia Nussbaumovej koncepcie človeka (v kontexte etiky sociálnych dôsledkov)“, u: *Etičné myslenie minulosti a súčasnosti (ETPP 2017/18): Človek v súčasnej etike*, Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 19–35.

17 Vasil Gluchman (2017.) „Martin Kukučín as a „practical philosopher“, *Zeitschrift für slavische Philologie* 73, br. 1, 141–158.

18 Vasil Gluchman (2013.) „Kritické reflexie marxisticko-lenjinského humanizmu v slovenskej filozofii a etike (druhej polovice 20. storočia)“, u: *Etika na Slovensku v súčasnosti (od 2. polovice 20. storočia)*, ur. Vasil Gluchman, Prešov: FFPU, 35–61.

19 Vasil Gluchman (2016.) „Moral (or ethical) education in Slovakia and its theoretical basis“, *Ethics & Bioethics (in Central Europe)* 6, br. 1-2, 79-89.

20 Vasil Gluchman (2015.) „Reflections on morality in renaissance thought“, *Ethics & Bioethics (in Central Europe)* 5, br. 3-4, 131-139.

21 Eva Smolková (2009.) „Contemporary bioethics and its problems“, u: *Bioethics in Central Europe*, ur. Vasil Gluchman, Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 25–37.

Češka

Osim uobičajenih i raširenih (ne samo u istočnoj Europi) konfuzija medicinske etike i bioetike,²² odnosno povezivanja bioetike s biopravom,²³ u Češkoj se ipak može naći i na eurobioetički pristup koji pri Učiteljskom fakultetu Masarykova sveučilišta u Brnu njeguje filozof **Petr Jemelka** (r. 1962.), objavljujući rasprave o antropocentričnosti vs. biocentričnosti moderne bioetike,²⁴ životinjskoj etici, pitanju okoliša u povijesti češke i slovačke filozofije, bioetici i evolucijskoj ontologiji i sl.²⁵ Jemelka se smatra „filozofijskim biologom” i skeptikom (kada se radi o dosezima bioetike) s interesom za filozofsko promišljanje odnosa čovjeka i prirode:²⁶ život shvaća najvišom vrijednošću i zabrinut je zbog privatizacije javnoga dobra (recimo, nestanak šuma u suvremenoj Češkoj), legalizacije problematičnih komercijalnih istraživanja i drugih pitanja s kojima se sreće kao član nacionalnog bioetičkog povjerenstva. Za Jemelku, bioetika počiva na trima osnovama: „antropičkim pitanjima” (medicinska i sestrinska etika, zdravlje, kvaliteta života), Jonasovoj etici okoliša i životinjskoj etici (ali ne singerovskoj). Priznaje da su na nj najviše utjecali Vasil Gluchman, s kojim njeguje dugogodišnje prijateljstvo, i Josef Šmajš (r. 1938., filozof, diplomirao i na vojnoj akademiji), mentor Jemelkine disertacije, autor koncepta „evolucijske ontologije” koja tumači ekološku krizu kao posljedicu kulturne evolucije.²⁷ O Fritzu Jahru Jemelka, kako sam kaže, premalo zna, ali na prvi pogled mu se čini da su Jahrove ideje usporedive s onima Alberta Schweitzera.²⁸

I na Medicinskom fakultetu Masarykova sveučilišta u Brnu predaje se bioetika, ali je ona, prvenstveno zahvaljujući pročelniku Katedre za medicinsku etiku, filozofu Josefu Kuřeu (r. 1963.), orijentirana prema eutanaziji, prizivu savjesti u zdravstvu i sličnim pitanjima (treba li posebno reći da se Kuře usavršavao na Institutu Kennedyjevih?). I baš kao što Kuře medikaliziranjem na poznati način sužava bioetiku u Brnu, tako i na Fakultetu zdravstvenih znanosti u Prešovu, djeluje „pandan” Gluchmanu, internist

22 Cf. Jiri Simek, Eva Krizova i Lenka Zamykalova (2012.) „Medical ethics in the Czech Republic – experiences in the post-totalitarian country”, u: *Contemporary Issues in Bioethics*, ur. Peter A. Clark, Rijeka: InTech, 131–150.

23 Cf. *Časopis zdravotnického práva a bioetiki*, koji izlazi od 2011.

24 Petr Jemelka (2007.) „Bioetika jako disciplína”, *Filozofia* 62, br. 3, 186–190.

25 Cf. Petr Jemelka (2017.) „Anthropomorphism as a methodological problem of animal ethics (in the memory of Sir Patrick Bateson)”, *Ethics & Bioethics (in Central Europe)* 7, br. 3-4, 169–176.

26 Cf. Petr Jemelka (2016.) *Bioetika*, Brno: Masarykova univerzita – Pedagogická fakulta; Petr Jemelka (2016.) *Reflexe environmentální problematiky v dějinách české a slovenské filosofie*, Praha: Filosofía; Petr Jemelka, Slavomír Lesňák i Andrej Rozemberg (2010.) *Environmentalizmus a slovenská filozofia*, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave; Petr Jemelka (2008.) *Úvod do environmentální problematiky*, Trnava: UCM Trnava; Petr Jemelka, Vasil Gluchman i Adela Lešková Blahová (2008.) *Bioetika*, Prešov: PU Prešov; Petr Jemelka i Slavomír Lesňák (2008.) *Environmentálna etika*, Prešov: PU Prešov i dr.

27 Josef Šmajš (2008.) *Evolutionary Ontology: Reclaiming the Value of Nature by Transforming Culture*, Amsterdam: Rodopi.

28 Petr Jemelka, usmeno priopćenje, Brno, lipnja 2019.

i klinički farmakolog Rudolf Novotný (r. 1953.), okrenut klasičnim hipokratskim medicinskoetičkim temama.²⁹

Poljska

Vjerojatno je prvi u literaturi na poljskom jeziku pojam bioetika upotrijebio ukrajinski isusovac i filozof-etičar Tadeusz Ślipko (1918. – 2015.), student sveučilišta u Lavovu, Krakovu i varšavskom Bobolanumu,³⁰ u naslovu knjige iz 1988.: „Granice života: dileme suvremene bioetike”.³¹ Iste godine pri Papinskoj teološkoj akademiji u Krakovu³² bit će osnovan (prvi poljski) Institut za bioetiku, pod presudnim utjecajem Georgetowna i pape Ivana Pavla II.,³³ kojime će prvih dvanaest godina ravnati krakovski kirurg i svećenik Krzysztof Szczygieł (1929. – 2010.), a kasnije Tadeusz Biesaga (r. 1950., salezijanac).³⁴ I ostali poljski bioetičari „prve generacije”, kao što su bili Jan Kowalski, Alojzy Marcol, Stefan Kornas, Wojciech Bołoz i drugi (mahom moralni teolozi, nekad čak utilitaristički orijentirani),³⁵ kao i mnogi kasniji, poput Danute Ślęczek-Czakon s Fakulteta društvenih znanosti Šleskog sveučilišta u Katovicama, bave se isključivo biomedicinskim pitanjima.³⁶

Na čelu Centra za bioetiku i biopravo Sveučilišta u Varšavi je **Paweł Łuków**, profesor s Instituta za filozofiju (pri kojemu djeluje i poljska jedinica UNESCO-ve katedre za bioetiku) i urednik časopisa *Etyka*. Premda je, kao anglo-američki student s čvrstim vezama s Oxfordom, okrenut prvenstveno temama obaviještenog pristanka, transplantacije organa,³⁷ autonomije pacijenta i sl., Łuków se 2012. pojavio s referatom na konferenciji u Halleu posvećenoj Fritzu Jahru. Kao i Filipowicz,

29 Cf. Rudolf Novotný (2012.) *Biomedicina a etika*, Prešov: Expresprint; Rudolf Novotný (2011.) *Kontexty a dilemy zdravotníckej etiky*, Prešov: Expresprint.

30 Kasnije je bio dekanom Isusovačkog filozofskog fakulteta u Krakovu i Fakulteta kršćanske filozofije Akademije katoličke teologije u Varšavi.

31 Tadeusz Ślipko (1988.) *Granice życia: dylematy współczesnej bioetyki*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.

32 Godine 2009. je Akademija transformirana u Papinsko sveučilište Ivana Pavla II.

33 Cf. Jerzy Brusilo (2009.) ur., *Historia i przyszłość bioetyki*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, 30.

34 Cf. Wiesław Szuta (2009.) „Historia i przyszłość bioetyki“, *Rocznik Wydziału filozoficznego Wyższej szkoły filozoficzno-pedagogicznej Ignatianum w Krakowie* 15, 259–269.

35 Vidi o njima pojedinačno više u: Tadeusz Biesaga (2004.) ur., *Bioetyka polska*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej.

36 Cf. Danuta Ślęczek-Czakon (2004.) *Problem wartości i jakości życia w sporach bioetycznych*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego; Danuta Ślęczek-Czakon (2003.) „Argument równi pochyłej w bioetyce: spór o granice ryzyka w działaniu”, u: *Etyka wobec problemów współczesnego świata*, ur. Halina Promieńska, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 147–155; itd.

37 Cf. Paweł Łuków (2019.) „Leaving gift-giving behind: the ethical status of the human body and transplant medicine”, *Medicine, Health Care and Philosophy* 22, 221–230.

Łuków za bioetiku misli da je „političko“ pitanje koje se ne može postavljati izvan demokratskog okružja.

Poljak **Artur Filipowicz**, isusovac s Kolegija Bobolanum (kao dijela Papinskog teološkog fakulteta u Varšavi) i Sveučilišta kardinala Stefana Wyszyńskog, školovan na rimskoj *Gregoriani*, doktorirao je 2000. na temu „Bioetika V. R. Pottera i njena evaluacija u svjetlu moralnog učenja Ivana Pavla II.“.³⁸ Filipowicz se zbližio s Potterom³⁹ i postao članom njegove „Mreže globalne bioetike“. Ne odbacujući katoličku bioetiku, osim biomedicinskim pitanjima,⁴⁰ pisao je i o biopolitici, „biokorupciji“ i „bioaksiologiji“, a bioteologiju je pokušao skicirati kao „moralnu biologiju“ utemeljenu na globalnoj bioetici V. R. Pottera, personalističkoj bioetici Ivana Pavla II. i integralnoj ekologiji pape Franje.⁴¹

Na Jagelonskom sveučilištu u Krakovu, pri Fakultetu za biokemiju, biofiziku i biotehnologiju, formirana je Skupina za bioetiku u znanosti o životu (GBLS) pod vodstvom Gregora Bekera. Beker bioetiku piše (kao i Fritz Jahr) s crticom, „bio-etika“, i naziva je „integriranom“, misleći na integraciju sa znanostima o životu (*bio-sciences*). Njegov „Krakovski model integrirane bioetike“ (*The Kraków Model of Integrated Bio-Ethics*), utemeljen listopada 2007., zapravo je samo rigidna varijanta biomedicinske etike, pseudooriginalna u naglašavanju da su svi „bio-znanstvenici“ ujedno i bioetičari.⁴² Osim što je Becker kao bioetičar nepoznat među poljskim i slovačkim kolegama (Łuków, Glasa, Sýkora), a u bazi PubMed moguće je pronaći samo jedan njegov rad (zapravo, trostranično pismo jednom poljskom časopisu),⁴³ Becker je specifičan i po tome što je „fokusan na suradnju unutar vlastite mreže“⁴⁴

38 Kasnije objavljeno kao knjiga: Artur Filipowicz (2002.) *Bioetyka: dialog w obronie życia*, Warszawa: Bobolanum.

39 Potter opisuje prijateljstvo s Filipowiczem kao važno za preispitivanje povezanosti bioetičkih i religijskih ideja na razini intuicije. Cf. Van Rensselaer Potter (2003.) „Global bioethics with humility and responsibility“, *Studia Bobolanum* 4, 97–104.

40 Cf. Artur Filipowicz (2009.) „Biopsychiczne dylematy stosowania technik „in vitro““, *Chrześcijaństwo-Swiat-Polityk* 1, br. 8, 23–32.

41 Artur Filipowicz i Paweł Dudzik (2018.) „Bioteologia: przedwstępna identyfikacja i klasyfikacja statusu epistemologicznego“, *Studia Bobolanum* 29, br. 3, 145–166.

42 Cf. <http://www.teknolojitransferi.gov.tr/TeknolojiTransferPlatformu/resources/temp/0450C9C9-F14B-40D8-9673-BE508BFE2B70.pdf?jsessionid=498D98AEEF2033DB3E8B9821646886EF>

43 Gregor Becker (2012.) „The ‘H5N1 publication case’ and its conclusions“, *Acta biochimica Polonica* 59, br. 3, 441–443. Naravno, to nije jedina Beckerova publikacija: Gregor Becker je i autor poglavlja „Ethics and law in regenerative medicine: a legal and ethical outline on regenerative medicine in research in France, Germany and Poland“, objavljenog u knjizi *Regenerative Medicine* koju je ur. G. Steinhoff, a 2010./2013. izdao berlinski Springer (str. 151–183). Isto tako, Becker je objavio i knjigu *Star Trek und Philosophie: die besseren Seiten unseres Wesens* kod Tectuma u Marburgu 2000.

44 Od mnogih zanimljivosti povezanih s Gregorom Beckerom svakako je i ona da je na internetu 2010. Becker uvelike reklamirao članstvo u asocijaciji ScanBalt koja povezuje tvrtke i sveučilišta, da bi sljedeće godine, u novoj verziji vlastitih mrežnih stranica, izbacio taj paragraf. Ili, primjerice, podatak da je jedina suradnica koju je naveo, Beata Płonka, 2010. imala adresu na istom sveučilištu kao i Becker, a već sljedeće godine e-mail adresu u Velikoj Britaniji...

koju nije zainteresiran širiti, kao što nije ni zainteresiran za razgovore i susrete, s time da je njegov odgovor konačan "...⁴⁵

Ukrajina

U Ukrajini se bioetika „pojavila“ potkraj 1990-ih kao „društveni pokret“, da bi, desetak godina kasnije, u Lavovu, bile utemeljene i prve bioetičke institucije: pri Ukrajinskom katoličkom sveučilištu i Institutu za bioetiku „Jaroslav Bazelevič“. Osim časne sestre Galine Tarasivne-Diogenes Tereškevič, na samome početku se bioetičarem profilirao i svećenik **Igor (Ihor) Bojko**. Bojko je doktorirao moralnu teologiju na rimskoj *Alfonsiani*, obnašao dužnost dekana Fakulteta za filozofiju i teologiju (2007. – 2012.) i prvog pročelnika Katedre za bioetiku (koju je sponzorirala zaklada obitelji Mončak, ukrajinskih emigranata u Montrealu), a sada je na čelu Škole bioetike pri Ukrajinskom katoličkom sveučilištu. Premda Bojkovoj Školi, osnovanoj 2009., ne nedostaje financijskih sredstava, mladih suradnika različitog formalnog obrazovanja ili studenata, ona je u Ukrajini ipak percipirana kao „manjinska“ katolička perspektiva limitiranog utjecaja.⁴⁶ U Kijevu će se pojaviti daljnje, mahom biopravne udruge⁴⁷ i instituti, a konačno i Ukrajinska udruga za bioetiku. Ovu će Udrugu njena predsjednica, Svitlana Vjekovšinjinina (kasnije: Pustovit), biologinja (toksikologinja) i filozofkinja, pretvoriti u jezgru potterovske globalne, i općenito „šire“, bioetike u Ukrajini,⁴⁸ organizirajući četiri međunarodna simpozija (svake druge godine od 2000. do 2006.), osobnim pridruživanjem Potterovoj „Mreži globalne bioetike“, te prijevodu Potterova djela *Bioetika – most prema budućnosti* 2002.⁴⁹ na ruski. U okviru simpozija koje je organizirala S. Pustovit pojavit će se i zanimljive eksploracije vlastitih ukrajinskih uporišta bioetike, primjerice u djelu Volodimira Ivanoviča Vernadskog (1863. – 1945.), biogeokemičara i osnivača Ukrajinske akademije znanosti, popularizatora pojma biosfere i ideje da život oblikuje Zemlju.⁵⁰

45 Gregor Becker, elektronička poruka datirana 3. travnja 2019.

46 Naravno, Bojkova perspektiva jest katolička: premda priznaje primat Potteru, Bojko se bavi isključivo početkom života, embrijem, pobačajem, reproduktivnim tehnologijama, transplantacijom organa, eutanazijom i samoubojstvom. Cf. Igor Bojko (2008.) *Bioetika: skripti dlya studentiv*, Lavov: Ukrajinsko katoličko sveučilište.

47 Npr., „Zaklada za medicinsko pravo i bioetiku Ukrajine“, osnovana 2008.

48 Vidi jedan stidljiv pokušaj širenja bioetike u: Svitlana Pustovit i Liudmyla Paliei (2012.) „Global bioethics as modern medical ethics“, *Ethics & Bioethics (in Central Europe)* 2, br. 3-4, 166–171.

49 Van Ranseler (sic!) Potter, *Bioetika: most v buduščeje*, prevele T. G. Budkovskaja i S. V. Vjekovšinjinina (2012.) Kijev: Ukrajinska udruga za bioetiku.

50 Cf. D. O. Lastkov, A. V. Dubovaja i A. G. Kozakov (2006.) „Razvitije učenija o bioetike: ot V. I. Vernadskogo do V. R. Pottera“, u: *Razvitok ideji bioetiki u evropejskomu konteksti: materijali IV mižnarodnogo simpozijumu z bioetiki*, ur. S. V. Pustovit, V. L. Kuliničenko, O. G. Karagodina, Kijev: Ukrajinska udruga za bioetiku/Sfera, 77–78. U ovom se zborniku ističe još nekoliko zanimljivih „eurobioetičkih“ referata: V. F. Levčenko, „Bioetika i biosfera“ (str. 79–80); O. N. Molotova, „Ekobioetika – novoje etičeskoje napravljene v ekofilosofiji“ (str. 97–98) i dr.

(Ideju Vernadskog o „noosferi”, „planetarnoj sferi razuma”, povezo je s bioetikom u pojam „nooetike” Valerij Zaporožan, bivši rektor Državnog medicinskog sveučilišta u Odesi. Zaporožan, koautor udžbenika bioetike iz 2008.,⁵¹ pod višestrukim je optužbama za korupciju smijenjen 2018.)

Kao jednu od brojnih varijacija⁵² na temu (shvaćanja i tumačenja) „integrativne bioetike”, **Hanna** (Anna; Ganna) **Hubenko** (Gubenko), školovana pri Institutu za visoko obrazovanje Nacionalne akademije pedagoških znanosti Ukrajine u Kijevu, osmislila je „integrativnu pedagošku bioetiku”⁵³ kao „integrativnu znanost, sintezu različitih trendova i raznih područja”.⁵⁴ Hubenko sada na Pedagoškom sveučilištu *A. S. Makarenko* u Sumyiju⁵⁵ pokušava uvesti integrativnu bioetiku „ne kao nastavak biomedicinske etike, već kao novu (postmodernu) filozofiju”,⁵⁶ koja bi se predavala u okviru međunarodnog (Hrvatska-Njemačka-Ukrajina) mrežnog tečaja.⁵⁷

Rusija

I u Rusiji je bioetika još 1990-ih bila posve nepoznatom, da bi od 2000. postala obveznim kolegijem u okviru programa medicinskih fakulteta. Te, 2000., Ruska pravoslavna crkva objavljuje „Društvenu doktrinu“ s poglavljem posvećenim „Crkvi i bioetičkim problemima”.⁵⁸ Očekivano, radilo se o invaziji biomedicinske etike, a ruski autori nisu ni skrivali ambiciju da „rusku“ bioetiku približe američkoj.⁵⁹

Među rijetkim misliocima koji su postupno ipak širili koncept bio je Boris Judin (1943. – 2017.), pionir bioetike u Rusiji, urednik časopisa *Čelovjek* (utemeljen

51 Valerij M. Zaporožan i M. L. Aryayev (2008.) *Bioethics*, s ukrajinskog preveo O. Yu. Donets, Odesa: Državno medicinsko sveučilište.

52 Spomenimo samo „integrativnu bioetiku“ Tajvanca Michaela Tajja, koja integrira istočnjačke i zapadnjačke kulturne komponente u globalnu bioetiku, ili „integrativnu bioetiku“ Stephena Sodekea iz Alabame, koji misli na integraciju crnačke populacije u američko društvo.

53 Da ne bi netko posumnjao u alternativno rodno mjesto integrativne bioetike, spomenimo da je Hanna Hubenko gostovala 2014. na *Lošinjskim danima bioetike*, godinama bila i jest u korespondenciji s H.-M. Sassom, dobro poznaje knjigu *Fritz Jahr and the Foundations of Global Bioethics: The Future of Integrative Bioethics* (iz 2012.), a 2014. je objavila i članak u riječkom *Jabru*. Naravno, H. Hubenko te utjecaje niti ne krije.

54 Cf. Ganna Hubenko (2017.) „Integrative pedagogical bioethics: uniting beginnings and future prospects under the auspices of Fritz Jahr“, u: *1926-2016, Fritz Jahr's Bioethics – A Global Discourse*, ur. Amir Muzur i Hans-Martin Sass, Münster/Zürich: Lit, 53–61.

55 Grad 300-tinjak kilometara istočno od Kijeva, na granici s Rusijom.

56 Anna Hubenko (2014.) „Integrative pedagogical bioethics“, *Future Human Image* 1 (4), 33–40; vidi i: Anna Gubenko (2014.) „Bioethik in der Ukraine: von medizinischer zur integrativen Bioethik“, *Jabr – European Journal of Bioethics* 5, br. 9, 157–167.

57 Ganna Gubenko (2016.) „Modeli integrativnoi bioetiki v raznykh stranah“, *Filosofija osviti* 2 (19), 206–217.

58 Pavel D. Tiščenko (2005.) „Bioethics in Russia“, *Journal International de Bioéthique* 16, br. 3–4, 67–70.

59 Cf. Elena N. Rogotnjeva, Irina Melik-Haikazjan i Mark Gončarenk (2015.) „Bioethics: negotiation of fundamental differences in Russian and US curricula“, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 215, 26–31.

1990.). Zainteresiran u početku za pitanja znanstvene metode i interdisciplinarnosti, vremenom se Judin okreće sociologiji i etici znanosti. Vrativši se 1990. iz posjeta američkim bioetičkim institutima u New Yorku i Washingtonu (gdje je njegov kolega A. P. Ogurcov boravio godinu dana ranije), održao je 1991. u Moskvi, pri Filozofskom fakultetu Državnog sveučilišta *Lomonosov*, seriju predavanja o bioetici, a godinu dana kasnije osnovao i Odjel za bioetiku pri Institutu za studije o čovjeku Ruske akademije znanosti (čijim je bio dopisnim članom), koji će se baviti pretežito temama poput transplantacije organa, protokola uporabe genetike u medicini, obaviještenim pristankom, eutanazijom, kloniranjem, pokusima na životinjama, „poboljšanjem“ (*enhancement*) i dr. Kasnije će sudjelovati u radu povjerenstava za bioetiku Rusije odnosno Vijeća Europe, ali će, nekoliko mjeseci pred smrt, i prevesti prvi članak Fritza Jahra (iz 1926.) na ruski, ističući ključne, frapantne sličnosti između ideja Jahra i teza o etici života Aleksandra P. Ogurcova (1936. – 2014.), Nikolaja Umova (1846. – 1915.) i Pjotra Kropotkina (1842. – 1921.), sljedbenika Ch. Darwina.⁶⁰ Po Judinu, Ogurcov je još ranih 1990-ih ukazao da bioetika uključuje područje koje je ranije nazivano ekološkom etikom, da sam pojam „bioetika“ govori o proučavanju živih bića neovisno o njihovoj uporabi u liječenju i da se ruska etička misao općenito može nazvati etikom života koja priznaje samo-vrijednost života i život kao temeljnu vrijednost. Sam Ogurcov, pak, kao preteče ruske „etike života“ (dakle, bioetike) vidi filozofa, arheologa, pisca i slikara Nikolasa Roericha (1874. – 1947.) i „oca astronautike“, Konstantina Cjolkovskog (1857. – 1935.), obojicu bliskih budizmu (baš kao i F. Jahr).⁶¹ Poslije Judina, malo koji ruski bioetičar interesom izlazi iz okvira biomedicine: svakako najzanimljivija među njima je profesorica Sveučilišta u Kazanu, Farida Nezhmetdinova, autorica koncepta „agrobioetike“.⁶²

Bjelorusija

Za sredine koje ne prate (a kamoli generiraju) nove trendove – poput, recimo, Bjelorusije, bioetika nije samo angloamerička *mainstreamska* biomedicinska etika povezana s obaviještenim pristankom i etičkim povjerenstvima, već je to disciplina koja ne postoji i ne treba postojati samostalno, pa se treba poučavati u okviru svakog

60 Boris Yudin (2017.) „Ethics of life and global bioethics“, u: *1926-2016, Fritz Jahr's Bioethics – A Global Discourse*, ur. Amir Muzur i Hans-Martin Sass, Münster/Zürich: Lit, 205–213.

61 Boris Yudin (2017.) „Ethics of life in Russia: is it the way to global bioethics?“, u: *Fritz Jahr (1895-1953): From the Origin of Bioethics to Integrative Bioethics*, ur. Christian Byk i Hans-Martin Sass, Pariz: MA Editions – ESKA, 195–204.

62 Cf. Farida Tansykovna Nezhmetdinova i Marina Yuryevna Guryleva (2018.) „Russian school of bioethics: history and the present“, u: *Reflections on Bioethics*, ur. Jose Antonio Morales-Gonzales, London: IntechOpen, 101–120.

kolegija pomalo.⁶³ Pa ipak, čak i u takvim sredinama, pažljivije i kontinuiranije praćenje mogu otkriti nagovještaje šireg shvaćanja bioetike: osim činjenice da se „Temelji biomedicinske etike“ poučavaju na Međunarodnom EKOLOGIJSKOM sveučilištu A. D. Saharov, na konferenciji posvećenoj biomedicinskoj etici, organiziranoj listopada 2000. u Minsku, među temama su, tako, ipak izronili i Albert Schweitzer, humana ekologija i interakcija društva i prirode.⁶⁴

ZAKLJUČAK

Iz ovog našeg kratkog i neminovno manjkavog pregleda, zasnovanog na literaturi i izravnim kontaktima, moglo bi se zaključiti da istokom srednje Europe svakako prevladava biomedicinska etika, artifičijelnom brzinom transplantirana iz anglo-američke kulture. No, premda rijetko (kao i na zapadu, uostalom) i ovdje se javljaju pojedinci koji se usuđuju bioetiku tumačiti i proučavati na širim zasadama. Ti pojedinci, doduše, uglavnom ne znaju za Fritza Jahra, ali vjeruju u jahrovske ideje. I zato europska bioetika – integrativna, mediteranska ili kako je već u kojem dijelu Europe zvali – ima svoju budućnost i na istoku kontinenta.

BIBLIOGRAFIJA

- Amir Muzur i Iva Rinčić (2015.) *Van Rensselaer Potter i njegovo mjesto u povijesti bioetike*, Zagreb: Pergamenal/ZCI za integrativnu bioetiku.
- Amir Muzur i Iva Rinčić (2018.) *Bioetička Europa našeg doba; struje, kormilari, sidrišta*, Zagreb: Pergamenal/ZCI za integrativnu bioetiku.
- Anatoli Mikhailov i Olga Breskaya (2014.) ur., *Reforming Social Sciences, Humanities and Higher Education in Eastern Europe and CIS After 1991*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Anna Gubenko (2014.) „Bioethik in der Ukraine: von medizinischer zur integrativen Bioethik“, *Jahr – European Journal of Bioethics* 5, br. 9, 157–167.
- Anna Hubenko (2014.) „Integrative pedagogical bioethics“, *Future Human Image* 1 (4), 33–40.
- Artur Filipowicz i Paweł Dudzik (2018.) „Bioteologia: przedwstępna identyfikacja i klasyfikacja statusu epistemologicznego”, *Studia Bobolanum* 29, br. 3, 145–166.
- Artur Filipowicz (2002.) *Bioetyka: dialog w obronie życia*, Warszawa: Bobolanum.
- Artur Filipowicz (2009.) „Biopsychiczne dylematy stosowania technik „in vitro”“, *Chrześcijaństwo-Świat-Polityk* 1, br. 8, 23–32.

63 Jasno je da praktična, primijenjena (bio)etika, insertirana u kliničke predmete, obiteljsku medicinu, metodologiju znanstvenog istraživanja i druge kolegije i sadržaje (kao što je to slučaj u Bjelorusiji, ali i u Švedskoj), ima svojih prednosti u odnosu na bavljenje poviješću i epistemologijom bioetike (kakvo prakticiramo u Rijeci, primjerice): najbolje bi sredine, međutim, morale imati i jedno i drugo, ukoliko žele razumjeti, pa i nadograđivati trendove bioetike kao discipline.

64 Yadviga Yaskovich (2000.) „Development of bioethics in the Republic of Belarus”, u: *Ethics Committees in Central and Eastern Europe*, ur. Jozef Glasa, Bratislava: Institute of Medical Ethics and Bioethics/Charis, 165–167.

- Boris Yudin (2017.) „Ethics of life and global bioethics“, u: *1926-2016, Fritz Jahr's Bioethics – A Global Discourse*, ur. Amir Muzur i Hans-Martin Sass, Münster/Zürich: Lit, 205–213.
- Boris Yudin (2017.) „Ethics of life in Russia: is it the way to global bioethics?“, u: *Fritz Jahr (1895-1953): From the Origin of Bioethics to Integrative Bioethics*, ur. Christian Byk i Hans-Martin Sass, Pariz: MA Editions – ESKA, 195–204.
- D. O. Lastkov, A. V. Dubovaja i A. G. Kozakov (2006.) „Razvitije učenija o bioetike: ot V. I. Vernadskogo do V. R. Pottera“, u: *Razvitok ideji bioetiki u evropejskomu konteksti: materijali IV mižnarodnogo simpozijumu z bioetiki*, ur. S. V. Pustovit, V. L. Kuliničenko, O. G. Karagodina, Kijev: Ukrajinska udruga za bioetiku/Sfera, 77–78.
- Danuta Ślęczek-Czakon (2003.) „Argument równi pochyłej w bioetyce: spór o granice ryzyka w działaniu“, u: *Etyka wobec problemów współczesnego świata*, ur. Halina Promieńska, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 147–155.
- Danuta Ślęczek-Czakon (2004.) *Problem wartości i jakości życia w sporach bioetycznych*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Elena N. Rogotnjeva, Irina Melik-Haikazjan i Mark Gončarenk (2015.) „Bioethics: negotiation of fundamental differences in Russian and US curricula“, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 215, 26–31.
- Eva Smolková (2009.) „Contemporary bioethics and its problems“, u: *Bioethics in Central Europe*, ur. Vasil Gluchman, Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 25–37.
- Farida Tansykovna Nezhmetdinova i Marina Yuryevna Guryleva (2018.) „Russian school of bioethics: history and the present“, u: *Reflections on Bioethics*, ur. Jose Antonio Morales-Gonzales, London: IntechOpen, 101–120.
- Ganna Gubenko (2016.) „Modeli integrativnoi bioetiki v raznih stranah“, *Filosofija osviti* 2 (19), 206–217.
- Ganna Hubenko (2017.) „Integrative pedagogical bioethics: uniting beginnings and future prospects under the auspices of Fritz Jahr“, u: *1926-2016, Fritz Jahr's Bioethics – A Global Discourse*, ur. Amir Muzur i Hans-Martin Sass, Münster/Zürich: Lit, 53–61.
- Gregor Becker (2012.) „The ‘H5N1 publication case’ and its conclusions“, *Acta biochimica Polonica* 59, br. 3, 441–443.
- Gregor Becker, elektronička poruka datirana 3. travnja 2019.
- Igor Bojko (2008.) *Bioetika: skripti dlja studentiv*, Lavov: Ukrajinsko katoličko sveučilište.
- Iva Rinčić i Amir Muzur (2012.) *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike*, Zagreb: Pergamena.
- Jerzy Brusilo (2009.) ur., *Historia i przyszłość bioetyki*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papierskiej Akademii Teologicznej, 30.
- Jiri Simek, Eva Krizova i Lenka Zamykalova (2012.) „Medical ethics in the Czech Republic – experiences in the post-totalitarian country“, u: *Contemporary Issues in Bioethics*, ur. Peter A. Clark, Rijeka: InTech, 131–150.
- Josef Šmajš (2008.) *Evolutionary Ontology: Reclaiming the Value of Nature by Transforming Culture*, Amsterdam: Rodopi.
- Jozef Glasa (2002.) ur., *Ethics of Human genetics: Challenges of the (Post) Genomic Era*, Bratislava: Institute of Medical Ethics and Bioethics/Charis.
- Jozef Glasa, Jozef R. Klepanec, Alojz Rakús, Miroslav Mikolášik, Ján Ďačok, Mária Mojžešová, Ján Porubský i Ladislav Šoltés (1998.) „Development of bioethics in Slovakia in the period of transition“, u: *Health Care Under Stress: Moral Integrity in Time of Scarcity*, ur. Jozef Glasa i Jozef R. Klepanec, Bratislava: Institute of Medical Ethics and Bioethics/Charis, 131–139.
- Jozef Glasa, usmeno priopćenje, Bratislava, lipnja 2019.
- Norbert Steinkamp, Bert Gordijn, Ana Borovečki, Eugenijus Gefenas, Jozef Glasa, Marc Guerrier, Tom Meulenbergs, Joanna Różyńska i Anne Slowther (2007.) „Regulation of healthcare ethics committees in Europe“, *Medicine, Health Care and Philosophy* 10, 461–475.

- Pavel D. Tiščenko (2005.) „Bioethics in Russia“, *Journal International de Bioéthique* 16, br. 3-4, 67–70.
- Paweł Łuków (2019.) „Leaving gift-giving behind: the ethical status of the human body and transplant medicine“, *Medicine, Health Care and Philosophy* 22, 221–230.
- Peter Sýkora (2010.) *Etické aspekty raných ľudských embrií v biomedicíne*, Trnava: Centrum pre bioetiku – Katedra filozofie – Filozofická fakulta – Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave.
- Peter Sýkora (2011.) ur., *Altruizmus, reciprocita a solidarita*, Trnava: Centrum pre bioetiku – Katedra filozofie – Filozofická fakulta – Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave.
- Peter Sýkora, usmeno priopćenje, Trnava, lipnja 2019.
- Petr Jemelka (2007.) „Bioetika jako disciplína“, *Filozofia* 62, br. 3, 186–190.
- Petr Jemelka (2008.) *Úvod do environmentální problematiky*, Trnava: UCM Trnava.
- Petr Jemelka (2016.) *Bioetika*, Brno: Masarykova univerzita – Pedagogická fakulta.
- Petr Jemelka (2016.) *Reflexe environmentální problematiky v dějinách české a slovenské filosofie*, Praha: Filosofia.
- Petr Jemelka (2017.) “Anthropomorphism as a methodological problem of animal ethics (in the memory of Sir Patrick Bateson)”, *Ethics & Bioethics (in Central Europe)* 7, br. 3–4, 169–176.
- Petr Jemelka i Slavomír Lesňák (2008.) *Environmentálna etika*, Prešov: PU Prešov.
- Petr Jemelka, Slavomír Lesňák i Andrej Rozemberg (2010.) *Environmentalizmus a slovenská filozofia*, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave.
- Petr Jemelka, usmeno priopćenje, Brno, lipnja 2019.
- Petr Jemelka, Vasil Gluchman i Adela Lešková Blahová (2008.) *Bioetika*, Prešov: PU Prešov.
- Richard Huxtable i Ruud ter Meulen (2015.) ur., *The Voices and Rooms of European Bioethics*, London/New York: Routledge.
- Rudolf Novotný (2011.) *Kontexty a dilemy zdravotníckej etiky*, Prešov: Expresprint.
- Rudolf Novotný (2012.) *Biomedicína a etika*, Prešov: Expresprint.
- Sorin Hostiuc i Octavian Buda (2018.) ur., *The Age of Informed Consent: A European History*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Svitlana Pustovit i Liudmyla Paliei (2012.) „Global bioethics as modern medical ethics“, *Ethics & Bioethics (in Central Europe)* 2, br. 3-4, 166–171.
- Tadeusz Biesaga (2004.) ur., *Bioetyka polska*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej.
- Tadeusz Ślipko (1988.) *Granice życia: dylematy współczesnej bioetyki*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- The group for bioethics in life sciences. The Kraków Model of integrated Bio-ethic. Jagiellonian University, The Faculty of Biochemistry, Biophysics and Biotechnology. Available at: <http://www.teknolojitransferi.gov.tr/TeknolojiTransferPlatformu/resources/temp/0450C9C9-F14B-40D8-9673-BE508BFE2B70.pdf;jsessionid=498D98AEEF2033DB3E8B9821646886EF>
- Valerij M. Zaporozhan i M. L. Aryayev (2008.) *Bioethics*, s ukrajinskog preveo O. Yu. Donets, Odesa: Državno medicinsko sveučilište.
- Van Rensselaer Potter (2003.) „Global bioethics with humility and responsibility“, *Studia Bobolanum* 4, 97–104.
- Vasil Gluchman (2013.) „Kritické reflexie marxisticko-lenjinského humanizmu v slovenskej filozofii a etike (druhej polovice 20. storočia)“, u: *Etika na Slovensku v súčasnosti (od 2. polovice 20. storočia)*, ur. Vasil Gluchman, Prešov: FFPU, 35–61.
- Vasil Gluchman (2013.) ur., *Etika v profesiách*, Prešov: FFPU.
- Vasil Gluchman (2015.) „Reflections on morality in renaissance thought“, *Ethics & Bioethics (in Central Europe)* 5, br. 3-4, 131–139.
- Vasil Gluchman (2016.) „Moral (or ethical) education in Slovakia and its theoretical basis“, *Ethics & Bioethics (in Central Europe)* 6, br. 1-2, 79–89.

- Vasil Gluchman (2017.) „Kritická reflexia Nussbaumovej koncepcie človeka (v kontexte etiky sociálnych dsledkov)“, u: *Etické myslenie minulosti a súčasnosti (ETPP 2017/18): Človek v súčasnej etike*, Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove, 19–35.
- Vasil Gluchman (2017.) „Martin Kukučín as a „practical philosopher“, *Zeitschrift für slavische Philologie* 73, br. 1, 141–158.
- Vasil Gluchman, Ján Kalajtžidis i Katarina Komenská (2013.) ur., *Profesijná etika v krajinách V4*, Prešov: FFPU.
- Vasil Gluhman (2012.) ur., *Profesijná etika: minulosť a prítomnosť* Prešov: FFPU.
- Vasil Gluhman et al. (2012.) *Profesijná etika: analýza stavu profesijnej etiky na Slovensku*, Prešov: FFPU.
- Wiesław Szuta (2009.) „Historia i przyszłość bioetyki“, *Rocznik Wydziału filozoficznego Wyższej szkoły filozoficzno-pedagogicznej Ignatianum w Krakowie* 15, 259–269.
- Yadviga Yaskevich (2000.) „Development of bioethics in the Republic of Belarus“, u: *Ethics Committees in Central and Eastern Europe*, ur. Jozef Glasa, Bratislava: Institute of Medical Ethics and Bioethics/ Charis, 165–167.

Bioethics in Eastern Europe: Panorama of Views, Phenomena and Concepts

SUMMARY

Bioethics was unknown in Eastern Europe until the 1990s. After the fall of communism, however, these countries rapidly opened and embraced Western trends and models of bioethics, accepting the directives of the Kennedy Institute of Ethics at Georgetown University – without even knowing the proximity of the original concept of bio-ethics in Europe. This paper analyses the bioethical status of Eastern European countries by looking at the contours of the neglected European intellectual heritage. By using a systematic literature review and field research, the foundations of historical dynamics of the development of bioethics in Eastern European countries have been established at the intersection of Potter's and Jahr's bioethics. Without knowing the work of Fritz Jahr, his basic ideas have been followed.

Keywords: bioethics; Eastern Europe; Fritz Jahr; Van Rensselaer Potter; the history of Bioethics.